

การจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนดั้งเดิมด้วยกระบวนการ
มีส่วนร่วม กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบูร
Conservation and Revitalization Guidelines for
Traditional Communities by Participatory Approach:
Chanthaboon Waterfront Community Case Study

กุสุมา บุญกาญจน์* และ ชูวิทย์ สุขฉายา**
Kusuma Boonyakan and Chuvit SuchaXaya

บทคัดย่อ

ปัจจุบัน ชุมชนในประเทศไทยหลายแห่งกำลังได้รับผลกระทบจากการพัฒนาที่ขาดการมีส่วนร่วม ส่งผลให้ชุมชนดั้งเดิมต้องเผชิญกับปัญหาทั้งด้านสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตวัฒนธรรม ชุมชนริมน้ำจันทบูร เป็นชุมชนดั้งเดิมที่กำลังก้าวสู่ปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ร่วมกับชาวชุมชนริมน้ำจันทบูรและหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ 1) ศึกษาและทดลองดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน เพื่อสร้างแนวทางการออกแบบผังและมาตรการกำกับผังอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนที่เหมาะสม 2) ศึกษาปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วม และอุปสรรคที่มีผลต่อการดำเนินงาน ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการทำงานช่วยสร้างการมีส่วนร่วมได้ในระดับสูง ทำให้ชุมชนและเทศบาลเข้าใจและเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนมากขึ้น จนเกิดมติยอมรับแนวทางดังกล่าวร่วมกัน โดยมีปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วม คือ การที่ชุมชนมีประเด็นปัญหาร่วมกัน ส่วนอุปสรรคที่มีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วม คือ ความขัดแย้งของคนในชุมชนที่ยังคงมีอยู่ ทำให้ไม่สามารถเกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการตัดสินใจร่วมกัน นอกจากนี้ภายในชุมชนประกอบด้วยผู้เช่าเกือบ 50% และมีเจ้าของพื้นที่ที่อาศัยอยู่ภายนอกชุมชนอีกประมาณ 15% จาก 240 หลังคาเรือน ซึ่งบุคคลเหล่านี้มักขาดความรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่ส่วนกระบวนการและเครื่องมือที่มีศักยภาพที่นำไปสู่การแก้ปัญหาและเกิดการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน คือ การสนทนากลุ่มย่อย อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนอย่างยั่งยืน จำเป็นจะต้องผลักดันให้แกนนำชุมชนจัดตั้งคณะกรรมการดูแลรักษาชุมชน และจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ที่ส่งเสริมให้ชุมชนได้ตระหนักถึงการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนอย่างมีทิศทาง

* นักศึกษาหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมเพื่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม สถาบันอาศรมศิลป์
Email: k_nanang@hotmail.com

** อาจารย์ประจำหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมเพื่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม สถาบันอาศรมศิลป์

ABSTRACT

At present, almost community in Thailand are being affected by the development which lacks of participatory process. Thus, they are facing to environmental and cultural problems. Chantaboon waterfront community is a traditional community that is facing into the problems as stated. Therefore, researcher set up the participatory action research in collaboration with Chantaboon waterfront community members and local authority related with following objectives.

- 1) To create the conservation and revitalization guideline in order to form suitable code of conduct of master planning along with conservation and community revitalization planning guidelines.
- 2) To study the factor that encourages the participatory process and obstruction that affects on operation.

The research result has found that working process does help heighten considerable level of participation causing community and local authorization to understand and realize more on the importance of conservation and revitalization of community until there is commitment on the above mentioned guidelines. But the opposition of some groups is still the issue of participation. Moreover, community members include tenants around 50% and landlords who live outside of community around 15% from 240 households. As a result, these groups lack of sense of belonging. However, the discovery of the efficient processes and the tools leading to solution and benefit sharing within the community which is focus group discussion. Nevertheless, to gain the sustainable conservation, it is needed to urge the community leads to set up community rule and to set up activities that encourage the community members to realize the directional conservation and community revitalization.

คำสำคัญ: ชุมชนดั้งเดิม การจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน ชุมชนริมน้ำจันทบูร
Keywords: Traditional community, Community participation, Conservation and revitalization guidelines, Chantaboon waterfront community

บทนำ

ชุมชนริมน้ำจันทบูรเป็นที่ตั้งถิ่นฐานแห่งแรกๆ ของเมืองจันทบุรี เนื่องจากทำเลที่ตั้งอยู่ติดแม่น้ำจันทบุรี จึงเป็นย่านการค้าและการคมนาคมทางน้ำที่สำคัญของเมือง และในสมัยรัชกาลที่ 5 พื้นที่แห่งนี้ได้มีหน้าที่เพิ่มเติม คือ เป็นสถานที่ทำงานของรัฐและศาล ดังจะเห็นได้จากการมีด่านเก็บภาษีและจวนข้าหลวงจังหวัด เช่น บ้านหลวงราชไมตรี บ้านหลวงประกอบนิติสาร บ้านพระยาวิชัยยิบติ เป็นต้น จากการที่ชุมชนแห่งนี้เป็นย่านการค้า จึงดึงดูดให้ชาวต่างชาติเข้ามาอยู่อาศัยทำมาหากินเป็นจำนวนมาก ทั้งไทย จีน ญวน จึงเกิดการผสมผสานวัฒนธรรม ที่แสดงให้เห็นชัดเจนจากสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ ศาลนสถานที่มีทั้งศาลเจ้า วัดญวน วัดไทยและโบสถ์คาทอลิก ที่มีอยู่ภายในชุมชนและบริเวณใกล้เคียง ส่งผลให้อาคารบ้านเรือนภายในชุมชน มีศิลปะสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ จากลวดลายฉลุที่ได้รับอิทธิพลจากฝีมือช่างจีน ญวน และรูปแบบอาคารที่มีทั้งแบบตึกจีน หอแงวไม้ นอกจากนี้ยังมีอาคารที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกในสมัยโคโลเนียลกระจายอยู่ทั่วไปภายในชุมชน แต่หลังจากที่เกิด

เพลิงไหม้ครั้งใหญ่ ในปี พ.ศ.2533 บ้านเรือนได้รับความเสียหายเป็นจำนวนมาก ชาวชุมชนบางส่วนจึงย้ายออกไปทำมาหากินในพื้นที่ถัดออกมา ได้แก่ ตลาดน้ำพุ ตลาดวัดสวนมะม่วง ซึ่งกลายมาเป็นศูนย์กลางการค้าของเมืองในปัจจุบัน บางส่วนได้ย้ายถิ่นฐานไปอยู่อาศัยพื้นที่อื่น ชุมชนริมแม่น้ำจันทบุรีจึงเริ่มซบเซาและเปลี่ยนบทบาทจากย่านการค้าไปเป็นที่อยู่อาศัยเป็นหลัก จากการสำรวจด้านประชากรเมื่อปี พ.ศ. 2552 พบว่า มีผู้ที่อยู่อาศัยประมาณ 50% เป็นเจ้าของอาคารและอีกประมาณ 50% เป็นผู้เช่า โดยส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ส่วนอาคารบางหลังที่ไม่มีคนพักอาศัยก็ถูกปิดทิ้งร้างไว้

อย่างไรก็ตาม ชุมชนแห่งนี้ก็ยังหลงเหลือสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิตที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน จึงถือเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าตามนิยาม “ชุมชนดั้งเดิม” ที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2553) ได้กำหนดนิยามชุมชนที่อยู่อาศัยดั้งเดิมจากชุมชนที่มีคุณสมบัติดังนี้

1. เป็นชุมชนที่ยังมีผู้อยู่อาศัยในปัจจุบัน มีที่ตั้งทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท
2. มีการตั้งถิ่นฐานมาเป็นเวลานาน
3. มีประวัติศาสตร์ ความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือบุคคลสำคัญ
4. มีลักษณะเฉพาะทางกายภาพที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์
5. มีวิถีชีวิตทางด้านสังคม เศรษฐกิจและประเพณีสืบทอดกันต่อๆ มา โดยชุมชนริมแม่น้ำจันทบุรีมีคุณสมบัติของชุมชนดั้งเดิม ดังนี้

1. เป็นที่อยู่อาศัยปัจจุบัน (Housing Stock) ที่รองรับความต้องการของประชากร
2. เป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทำให้เกิดเอกลักษณ์
3. เป็นแหล่งพัฒนาเศรษฐกิจ การค้าของท้องถิ่นและการท่องเที่ยว
4. เป็นแหล่งเรียนรู้ในด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม วิถีชีวิต ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในชาติและท้องถิ่น
5. อาคารมีลักษณะเฉพาะ ที่มาจากการผสมผสานศิลปะสถาปัตยกรรมแบบไทย จีน ญวน และอิทธิพลตะวันตก เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนที่หลากหลาย

ในปี พ.ศ.2552-2554 จึงได้รับการฟื้นฟูชุมชนด้วยความร่วมมือจากคนในชุมชน สำนักงานพาณิชย์จังหวัดจันทบุรีและสถาบันอาศรมศิลป์ จึงเกิดกลุ่มอาสาสมัครในนาม ชมรมพัฒนาชุมชนริมแม่น้ำจันทบุรี ซึ่งปัจจุบันมีคณะทำงาน 4-5 คน ทำกิจกรรมชุมชนภายใต้วิสัยทัศน์ “วัฒนธรรมนำการค้า” มีการศึกษาอาคารที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ด้วยการทำกระบวนการคัดเลือกอาคารร่วมกับคนในชุมชน โดยมีเกณฑ์การพิจารณา คือ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของผู้อยู่อาศัยและอาคาร และคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ซึ่งมีจำนวน 46 หลัง นำมาสู่การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอย่างเป็นรูปธรรมคือ การปรับปรุงบ้านเลขที่ 69 ให้เป็นบ้านเรียนรู้ชุมชนที่มีการจัดแสดงเรื่องราวทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีของชาวชุมชน ทำให้ชุมชนเริ่มเป็นที่รู้จัก มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมในปริมาณที่เพิ่มขึ้น

ภาพที่ 1 ชุมชนริมแม่น้ำจันทบุรีมองจากแม่น้ำจันทบุรี, ที่มา: ชมรมพัฒนาชุมชนริมแม่น้ำจันทบุรี

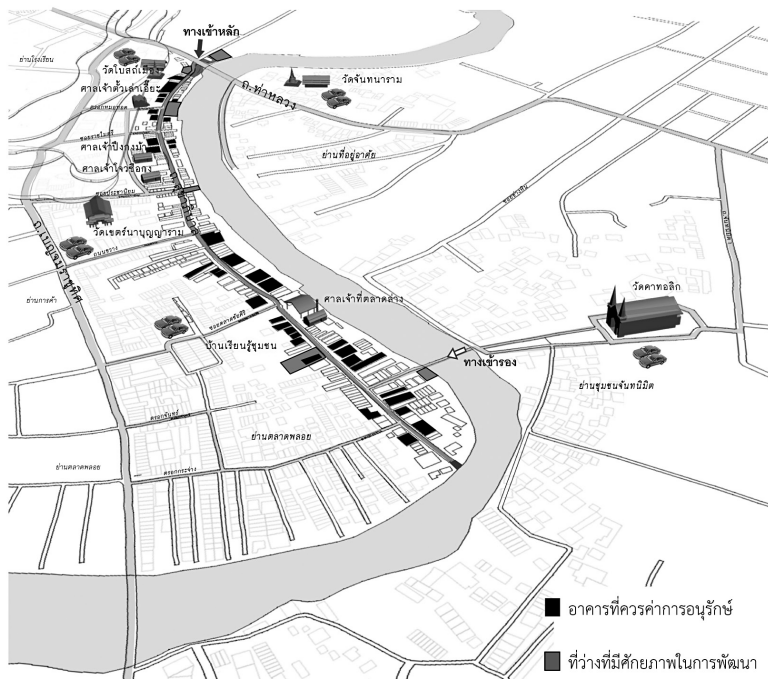
ภาพที่ 2 บ้านเลขที่ 69 หลังได้รับการปรับปรุงให้เป็นบ้านเรียนรู้ชุมชน

ที่มา: www.emagtravel.com

แต่ผลกระทบอีกด้านหนึ่งที่เกิดขึ้นคือ เริ่มมีคนภายนอกเข้ามาเปิดธุรกิจร้านอาหารและเครื่องดื่มที่ให้บริการในช่วงเวลากลางวัน จากการสอบถามคณะทำงานและสำรวจ พบว่าในปี พ.ศ.2552 มีอยู่ 2-3 ร้าน แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 2555 พบว่ามีอยู่ถึง 12 ร้าน ซึ่งธุรกิจประเภทนี้มีแนวโน้มว่าจะมีปริมาณเพิ่มขึ้น เริ่มมีการขึ้นราคาเช่าที่ดินจากเจ้าของที่ทำให้ผู้เช่าที่เคยอยู่อาศัยมานานบางรายต้องย้ายออก นี่คือสัญญาณเตือนถึงผลกระทบของการพัฒนาจากภายนอกที่กำลังรุกคืบเข้ามาในชุมชน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า คนในชุมชนยังมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาแตกต่างกัน รวมถึงแกนนำชุมชนไม่มีการประสานการทำงานร่วมกัน เนื่องจากความแตกต่างในด้านวิถีคิดและวิธีการทำงาน สิ่งเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างกลุ่มคนในชุมชน ในขณะที่ประเทศไทยในฐานะสมาชิกประชาคมอาเซียน มีแผนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางถนนเชื่อมต่อเส้นทางจากกรุงเทพฯ-ตราด-เกาะกง-เวียดนาม ซึ่งผ่านตัวจังหวัดจันทบุรีด้วย จึงเป็นทั้งวิกฤตและโอกาสที่จะเกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้กับเมืองและอาจมีผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนได้อย่างรวดเร็วเช่นกัน

ภาพที่ 3 ปัญหาด้านกายภาพภายในชุมชน อาทิ อาคารที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ถูกปล่อยให้ทรุดโทรม พื้นที่ริมตลิ่งถูกน้ำกัดเซาะ อาคารที่สร้างขึ้นใหม่มีรูปแบบและกิจกรรมการใช้งานไม่สอดคล้องกับเอกลักษณ์ของชุมชน

ภาพที่ 4 ผังแสดงตำแหน่งอาคารที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และที่ว่างที่มีศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนริมน้ำจันทบูร

ดังนั้น การจัดทำแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนริมน้ำจันทบูรด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมจึงเกิดขึ้น เพื่อให้เกิดการวางแผนที่ตอบสนองความต้องการและสามารถแก้ไขปัญหาในปัจจุบัน รวมถึงการป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต เพื่อให้การพัฒนาที่สามารถรักษาคูณค่าทั้งในทางกายภาพและทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน โดยมีความสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาของหน่วยงานในท้องถิ่น และได้รับการยอมรับจากคนทุกกลุ่มในชุมชน อันจะทำให้การวางแผนนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม นำไปสู่การแก้ปัญหาและเกิดการประสานผลประโยชน์ร่วมกันในชุมชนริมน้ำจันทบูรได้

บทความนี้เป็นการศึกษากระบวนการทำงานและเครื่องมือที่มีศักยภาพ ในการสร้างการมีส่วนร่วมให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง ผลสัมฤทธิ์-ผลลัพธ์ที่นำไปสู่การแก้ปัญหาและการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน ตลอดจนปัจจัยและอุปสรรค เพื่อเป็นกรณีศึกษาของกระบวนการวางแผนและวางแผนอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ในพื้นที่ที่มีบริบทใกล้เคียงกันต่อไป

สมมุติฐานในการวิจัย

การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน ด้วยการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้แสดงความคิดเห็น และนำความเห็นพ้องของคนส่วนใหญ่มาพิจารณาพร้อมกับความเหมาะสมกับพื้นที่ จะนำมาสู่แนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนที่ยอมรับร่วมกันได้

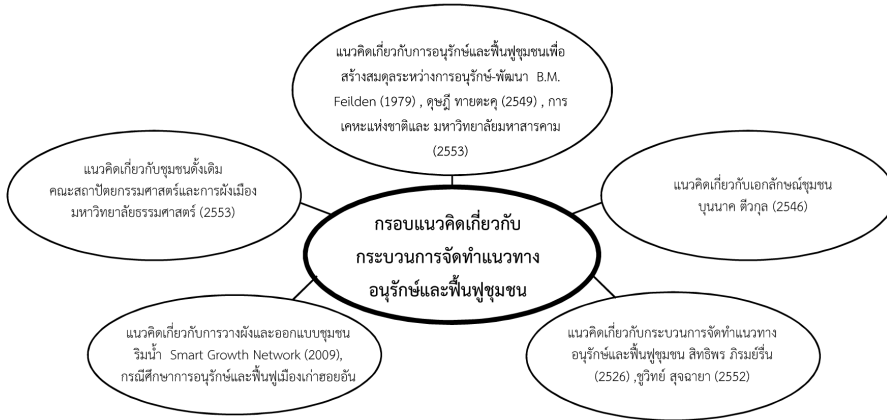
วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาและทดลองดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน เพื่อสร้างแนวทางการออกแบบผังและมาตรการกำกับผังอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนที่เหมาะสม นำไปสู่การแก้ปัญหาและเกิดการประสานผลประโยชน์ร่วมกันในชุมชน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วม และอุปสรรคที่มีผลต่อการดำเนินงาน เพื่อนำไปสรุปเป็นข้อเสนอแนะสำหรับใช้ในกระบวนการวางแผน/ผังอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกันต่อไป

กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษากรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. กรอบแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน ประกอบด้วย 5 แนวคิด ดังแผนภาพ

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน

ซึ่งจากการศึกษาแนวคิดดังกล่าว ได้ผลสรุปดังนี้

- 1) ชุมชนริมน้ำจันทบูรจัดเป็นชุมชนดั้งเดิม ซึ่งไม่สามารถหลีกเลี่ยงกระแสการพัฒนาได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพิจารณาการอนุรักษ์ / รักษา / ฟื้นฟู ควบคู่กันไปให้เกิดความสมดุลในการพัฒนาตามแนวคิดชุมชนดั้งเดิม
- 2) การอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนเพื่อสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และพัฒนา หมายถึง การปรับปรุงทางกายภาพของชุมชน โดยอาศัยกระบวนการวางแผน / ผัง ที่ประชาชนมีส่วนร่วมตัดสินใจและมีบทบาทในการรักษาคุณภาพชุมชน เพื่อให้เกิดการใช้งานตอบสนองความต้องการและส่งเสริมคุณภาพชีวิตทางสังคม เศรษฐกิจ โดยไม่ไปทำลายเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของชุมชน ที่บ่งบอกคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนที่มีอยู่ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน
- 3) องค์ประกอบของเมือง ประกอบด้วย - **ลักษณะธรรมชาติของพื้นที่** - **อาคารและส่วนประกอบอาคาร** - **ที่ว่าง** - **มนุษย์และกิจกรรม** - **ถนนและทางเดิน** และการจัดระเบียบองค์ประกอบต่างๆ ให้มีลักษณะความงามของเมือง ดังนี้ - **ความเป็นระเบียบ** - **ความสบาย** - **จินตภาพของเมือง (Image of City)** - **เอกลักษณ์ของเมือง** โดยองค์ประกอบของชุมชนริมน้ำจันทบูรที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ เป็นที่อยู่อาศัยของคนเชื้อชาติไทย จีน ญวน มีศิลปสถาปัตยกรรมที่เป็นการผสมผสานระหว่างฝีมือช่างจีน ญวน และรูปแบบอาคารที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกในสมัยโคโลเนียล รวมถึงศาสนสถานที่มีทั้งศาลเจ้า วัดญวน วัดไทยและโบสถ์คาทอลิก เป็นแหล่งวัฒนธรรมและแหล่งอาหารของท้องถิ่น องค์ประกอบเหล่านี้สามารถนำมาพิจารณาเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้เกิดความสมบูรณ์และสร้างให้ชุมชนมีเอกลักษณ์ที่ชัดเจนขึ้น โดยผู้วิจัยจะนำมาใช้ประกอบการพิจารณาในการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนสร้างแนวทางในการออกแบบต่อไป
- 4) กระบวนการจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน จัดเป็นกระบวนการวางแผน (Planning Process) สรุปได้ 5 ขั้นตอน ดังนี้ - **ขั้นการเก็บรวบรวมข้อมูล** - **ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูล** - **ขั้นการกำหนดเป้าหมายมาตรการและแนวทางการออกแบบ** - **ขั้นการออกแบบ** - **ขั้นการนำไปปฏิบัติ** โดยทุกขั้นตอนจะดำเนินการมีส่วนร่วม

5) Smart Growth Network (2009) เป็นแนวคิดของการวางผังเมืองอย่างยั่งยืน เพื่อช่วยให้ชุมชนเติบโตไปในทิศทางที่ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ รักษาสิ่งแวดล้อมและสุขภาพที่ดีจากการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้ดีขึ้น และยังคงรักษาสัมผัสแห่งสถานที่ (Sense of Place) โดยได้กล่าวถึง แนวทางการวางผังและออกแบบชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณริมน้ำ ด้วยการปรับแนวคิดพื้นฐาน 10 ประการที่มีอยู่เดิมให้สะท้อนถึงการสร้างโอกาสบนพื้นที่ริมน้ำ ที่อาจตั้งอยู่บริเวณชายฝั่ง ริมน้ำ หรือริมทะเลสาบ เพื่อเป็นแนวทางให้ชุมชนได้พิจารณาการรักษาทรัพยากรทางธรรมชาติ ควบคู่ไปกับการสร้างพื้นที่ที่ดีเพื่อรองรับผู้อยู่อาศัย นักท่องเที่ยวและนักธุรกิจได้ จึงนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับวิธีการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองเก่าชอยอัน เนื่องจากเมืองเก่าชอยอัน ถือเป็นกรณีศึกษาที่ดี (Best Practice) ในการวางผังที่ยังคงรักษาวิถีชีวิตควบคู่ไปกับการพัฒนาที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยวิเคราะห์เฉพาะเรื่องแนวคิดในการวางผังและออกแบบชุมชน เนื่องจากมีลักษณะทางกายภาพคล้ายคลึงกับชุมชนริมน้ำจันทบูร และสังเคราะห์เป็นหลักคิดประกอบการพิจารณาการสร้างแนวคิดในการวางผังและออกแบบชุมชนริมน้ำจันทบูร ได้ดังนี้

- การใช้ที่ดินแบบผสมผสาน ประกอบด้วยการใช้พื้นที่ที่ต้องพึ่งพิงน้ำ (Water-Dependent Uses)
 - ส่งเสริมการใช้พื้นที่ริมน้ำ ด้วยการจัดให้เป็นพื้นที่นั่งพักผ่อนและท่าเรือสำหรับนักท่องเที่ยวและชาวชุมชน โดยมีการจัดเตรียมทางเดินที่เข้าถึงพื้นที่ริมน้ำได้สะดวก
- ใช้ประโยชน์ในการออกแบบชุมชนแบบกระชับ (Compact Community Design) เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์และการเข้าถึงพื้นที่ริมน้ำ
 - ส่งเสริมให้เกิดการใช้งานในอาคารเก่าและรักษาสัดส่วนของอาคารให้เข้ากับถนน รวมถึงสามารถรักษาทัศนียภาพโดยรวมของเมือง ด้วยการจำแนกพื้นที่ (Zoning) ควบคุมการก่อสร้างอาคาร เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่ออาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่
 - ส่งเสริมชุมชนให้เอื้อต่อการเดิน ด้วยการปรับปรุงทางเท้าและมีทางเดินเลียบริมน้ำ
 - จัดที่จอดรถรวม เพื่อสนับสนุนให้นักท่องเที่ยวใช้การเดินเท้าหรือขี่จักรยานภายในชุมชน
 - รักษาทัศนียภาพริมน้ำและทิวทัศน์โดยรวมของเมือง ด้วยการกำหนดระดับความสูงอาคารให้ลดหลั่นกัน โดยให้อาคารสูงอยู่ห่างจากริมน้ำ
- จัดเตรียมทางเลือกด้านที่อยู่อาศัย เพื่อรองรับความต้องการของผู้อยู่อาศัยถาวรและชั่วคราว
 - ส่งเสริมการปรับปรุงบ้านให้เป็นที่พักอาศัยเพิ่มเติม เช่น โฮมสเตย์
- สร้างชุมชนแห่งการเดินด้วยการเข้าถึงพื้นที่ริมน้ำทั้งในแง่กายภาพและการมองเห็น
 - ส่งเสริมการเข้าถึงพื้นที่ริมน้ำทางกายภาพด้วยการจัดทำทางเดินเข้าสู่พื้นที่ที่มีความปลอดภัย ด้วยการใช้มาตรฐานการออกแบบถนนและปลูกสร้างความร่มรื่นตลอดแนวทางเดิน รวมถึงมีป้ายบอกทางที่เหมาะสม
 - ส่งเสริมการเข้าถึงพื้นที่ริมน้ำด้วยการมองเห็น โดยการกำหนดความสูงอาคารบริเวณริมน้ำไม่ให้บดบังมุมมองสำคัญ
- ส่งเสริมลักษณะเฉพาะ (Distinctive) ของชุมชนและมีแรงดึงดูดด้วยความผูกพันกับสถานที่ (Sense of Place) อย่างเข้มแข็ง ซึ่งเป็นต้นทุนสำคัญของพื้นที่ริมน้ำ
 - ผนวกวิถีทัศน์ของชุมชนเข้ากับนโยบายและข้อกำหนดในการพัฒนาหรือฟื้นฟูเมือง ด้วยการนำโครงการพัฒนาพื้นที่ใหม่ มาพิจารณาร่วมกัน
 - นำสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมาใช้กับโครงการพัฒนาพื้นที่ ด้วยการพิจารณานำอาคารเก่ามาออกแบบปรับปรุงเพื่อให้เกิดการใช้งานใหม่

- รักษาพื้นที่โล่ง พื้นที่การเกษตร พื้นที่ธรรมชาติที่งดงามและพื้นที่ที่มีความเสี่ยงด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อส่งเสริมการเป็นชุมชนริมน้ำ
 - อนุรักษ์พื้นที่โล่งและพื้นที่ธรรมชาติ เพื่อเป็นต้นทุนทางภูมิทัศน์และสร้างโอกาสในการเป็นพื้นที่นันทนาการ ด้วยการปกป้องทิวทัศน์ทางน้ำไว้
 - วางแผนโดยคำนึงถึงโอกาสการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ริมน้ำ ด้วยการวางแผนบรรเทาผลกระทบจากภัยธรรมชาติ
- สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนและมุ่งการพัฒนาในพื้นที่เดิมของชุมชน รวมถึงกระตุ้นให้เกิดการฟื้นฟูพื้นที่ริมน้ำ
 - สนับสนุนการพัฒนาเพิ่มเติม โดยการอนุรักษ์ ปรับปรุงอาคารเดิมกลับมาใช้งาน ด้วยการพิจารณาการออกแบบปรับปรุงอาคารและโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่เดิม
 - สนับสนุนการพัฒนาที่รักษาผืนแห่งสถานที่ (Sense of Place) และปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยการจัดทำข้อกำหนดการปรับปรุงอาคาร (Rehab Code) ที่อยู่บริเวณริมน้ำและพื้นที่อื่นๆ
- จัดหาทางเลือกการคมนาคมขนส่งทั้งทางบกและทางน้ำให้มีความหลากหลาย
 - ส่งเสริมระบบขนส่งมวลชนทางน้ำและเชื่อมโยงเส้นทางเดินเท้า รวมถึงระบบขนส่งทางบก ด้วยการสนับสนุนทางเลือกในการคมนาคมด้วยเรือ จักรยาน และทางเท้า ซึ่งมีเส้นทางเชื่อมโยงถึงกันได้สะดวก
 - วางแผนสำหรับความต้องการในการคมนาคมในช่วงเฉพาะฤดูกาล ด้วยการจัดทำที่จอดรถสำหรับรถยนต์และเรือ
- สร้างระบบการตัดสินใจในการพัฒนาชุมชนที่คาดการณ์ได้ ชัดเจน ยุติธรรมและมีประสิทธิภาพด้านต้นทุน
 - สร้างความเห็นพ้องและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการวางแผนและสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน โดยมีการทบทวนหลักเกณฑ์ รวมถึงกระบวนการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้มีความสอดคล้องกัน
- สนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนและส่งเสริมประสานความร่วมมือกันระหว่างชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
 - สร้างการมีส่วนร่วมระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งที่เป็นภาคประชาชนและภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ด้วยการสัมภาษณ์ และจัดประชุมเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างเป้าหมายร่วมกัน โดยต้องมีการสื่อสารให้เกิดการรับรู้ข้อมูลอย่างทั่วถึงและมีการจัดทำตารางเวลาประชุม เพื่อให้เหมาะสมกับเวลาที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายสามารถเข้าร่วมกระบวนการได้

2. กรอบแนวคิดเกี่ยวกับระดับ เทคนิค-วิธีการมีส่วนร่วมในการวางแผนและออกแบบ ซึ่งประกอบด้วย 2 แนวคิด ดังแผนภาพด้านล่าง

แผนภาพที่ 2 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับระดับ เทคนิค-วิธีการมีส่วนร่วมในการวางแผนและออกแบบ

ซึ่งจากการศึกษาแนวคิดดังกล่าว ได้ผลสรุปดังนี้

1) บทบาทของตัวผู้วิจัยที่เป็นผู้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วม จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ร่วมตัดสินใจในการกำหนดคุณภาพชีวิตและทิศทางการพัฒนาชุมชน โดยจะต้องพิจารณาว่าการมีส่วนร่วมไม่ได้เป็นเพียงเจตนาของผู้วางแผน ส่วนบทบาทในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ซึ่งสรุปได้ 4 ขั้นตอน คือ - ศึกษาชุมชน - วางแผนเพื่อแก้ปัญหา - ลงมือปฏิบัติตามแผน - ประเมินผลงาน สามารถนำมาสังเคราะห์เข้ากับกระบวนการจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน เพื่อใช้เป็นตัวชี้วัดการมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอนการทำงาน ซึ่งจะแสดงไว้ในวิธีดำเนินการวิจัยในหัวข้อถัดไป

2) สามารถสังเคราะห์และสรุประดับการมีส่วนร่วมและวิธีการ-เทคนิคการมีส่วนร่วมสำหรับกระบวนการจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน ดังตารางด้านล่าง

ตารางที่ 1 ระดับการมีส่วนร่วมและวิธีการ-เทคนิคการมีส่วนร่วมสำหรับกระบวนการจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน

ระดับของการมีส่วนร่วม	เทคนิค-วิธีการมีส่วนร่วม
1. ร่วมรับทราบข้อมูล หน่วยงานเป็นผู้สื่อสารให้ประชาชนรับทราบข้อมูล ประเด็นที่นำมาใช้พิจารณาตัดสินใจการเข้ามามีส่วนร่วม เป็นลักษณะการสื่อสารทางเดียว	แผ่นพับ จดหมายข่าว วิทยุทัศน์ บอร์ดบรรยาย นิทรรศการ สื่อนั่งสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ หรือ การเดินสายอธิบาย
2. ร่วมให้ความข้อมูลและความคิดเห็น หน่วยงานเป็นผู้รับข้อมูลและความคิดเห็นจากประชาชน เป็นลักษณะการสื่อสารสองทาง	การเดินสำรวจ การสัมภาษณ์ แบบสอบถาม สัมมนา ประชุม เว็บไซต์ สายด่วนสายตรง ตู้ไปรษณีย์รับฟังความคิดเห็น
3. ร่วมปรึกษาหารือ หน่วยงานเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมประชุมอภิปราย มีมติจากที่ประชุมนำไปเสนอต่อผู้มีอำนาจเพื่อใช้พิจารณาประกอบการตัดสินใจ	การสนทนากลุ่ม (Focus Group) การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การประชุมสาธารณะ (Public Forum) รับฟังความคิดเห็นสาธารณะ (Public Hearing)
4. ร่วมตัดสินใจ หน่วยงานและประชาชนมีบทบาทเท่าเทียมกัน มีการสนับสนุนและปฏิบัติงานร่วมกัน มติในที่ประชุมมีผลผูกพันต่อการตัดสินใจ	กรรมการภาคีที่มีอำนาจตัดสินใจ อยู่ในการประชุมระดมสมอง (Brainstroming)
5. ตัดสินใจเอง ประชาชนเป็นผู้มีอำนาจทั้งหมด โดยหน่วยงาน เป็นผู้สนับสนุน	การจัดการตนเอง ประชาชาติ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการวางแผน/ผังอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนดั้งเดิม จากกรณีศึกษาที่มีกระบวนการวางแผน/ผัง ร่วมกับชุมชน และมีระดับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ในระดับที่ใกล้เคียงกับระดับการมีส่วนร่วมของคณในชุมชนริมน้ำจันทบุรีจากกระบวนการฟื้นฟูชุมชนที่ผ่านมา เพื่อให้เกิดความเป็นไปได้ในการนำผลจากการศึกษาไปปรับใช้ได้กับการทำงานในพื้นที่ ซึ่งผลจากการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในกระบวนการฟื้นฟูชุมชนที่ผ่านมา (พ.ศ. 2552-2554) จากการทบทวนวิทยานิพนธ์ ของ รัตนิณ (2554) และ แพรพร (2554) พบว่า คนในชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับรับทราบข้อมูลถึงระดับร่วมตัดสินใจ

ผู้วิจัยได้คัดเลือกกรณีศึกษาที่มีบริบทใกล้เคียงกับชุมชนริมน้ำจันทบุรี กล่าวคือ เป็นย่านเก่าแก่ที่ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลง มีกระบวนการวางแผน/ผังอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมอยู่ในระดับรับทราบข้อมูลถึงร่วมตัดสินใจ เพื่อศึกษาวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการวางแผน/ผังอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนตามแต่ละขั้นตอนการทำงาน วิธีการสร้างการมีส่วนร่วม ผลสัมฤทธิ์ / ผลลัพธ์ ในแต่ละกรณีศึกษา เพื่อนำระดับการมีส่วนร่วมและเทคนิคหรือวิธีการมีส่วนร่วมมาพิจารณาและปรับใช้ให้เหมาะสมกับการทำงานแต่ละขั้นตอนในพื้นที่ศึกษาต่อไป โดยมีผลจากการศึกษา ดังนี้

กรณีศึกษาศูนย์กลางเมืองลือเบค รัฐชเลสวิก-โฮลชไตน์ ประเทศเยอรมนี (Luebeck, Schleswig-Holstein, Germany) (Von Zadow GmbH, n.d.) ซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นเมืองมรดกโลก ในปี ค.ศ. 1987 จึงมีโครงการพัฒนาพื้นที่สาธารณะเป็นโซนถนนคนเดิน ซึ่งจำเป็นต้องทำความเข้าใจและได้รับการสนับสนุนจากผู้อยู่อาศัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโซนคนเดินใหม่ที่จะเกิดขึ้น ดังนั้น สำนักงานเมืองลือเบคจึงเกิดการวางแผนชุมชนสุดสัปดาห์ (A Community Planning Weekend) เพื่อช่วยบรรเทาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในการวางแผนผังเมือง ด้วยการใช้วิธีการประชุมเชิงปฏิบัติการและการเดินสำรวจเมืองร่วมกัน ผลสัมฤทธิ์ / ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น คือ เกิดเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างนักผังเมือง ประชาชน และได้รับความสนใจจากสาธารณะเป็นจำนวนมาก

กรณีศึกษาเมืองบังกะโล มลรัฐนิวเซาท์เวลส์ ประเทศออสเตรเลีย (Town of Bangalow, New South Wales, Australia) (Sanoff, 2000: 231-238) เป็นเมืองย่านการค้า ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1894 ยังคงสภาพแวดล้อมที่สามารถบอกเล่าความเป็นย่านประวัติศาสตร์มาจนถึงปัจจุบัน ในปี ค.ศ. 1990 มีโครงการตัดถนนอ้อมเมือง ซึ่งจะส่งผลให้เมืองบังกะโลกลายเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวแบบชนบท เจ้าหน้าที่รัฐและนักวิชาการจึงจัดทำโครงการวางแผนเพื่อทบทวนและกำหนดยุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์ และพัฒนาเมือง ร่วมกับประชาชนในเมือง ด้วยการใช้วิธีการนั่งรถ เดินสำรวจเมืองร่วมกับผู้นำท้องถิ่น การสัมภาษณ์บุคคลที่สำคัญและผู้นำท้องถิ่น และการประชุมเชิงปฏิบัติการ ผลสัมฤทธิ์/ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น คือ หลังจากนั้นสองเดือนมีการจัดตั้งองค์กรที่มีชื่อว่า จิตวิญญาณแห่งบังกะโล (Spirit of Bangalow) ประกอบด้วยคณะกรรมการ 25 คน เพื่อดำเนินงานพัฒนาต่อ และจัดหาทุนสำหรับโครงการ มีการปรับปรุงระเบียบหน้าอาคารหลายจุดหลังจากการประชุมเชิงปฏิบัติการ 1 ปีผ่านไป

กรณีศึกษาเมืองเชียงคาน จังหวัดเลย (คณะผู้บริหารเทศบาลตำบลเชียงคาน, 2555 และ การเคหะแห่งชาติ และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ไฟล์ประเภท Power Point, 2553) ซึ่งได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวกระแสไทยหาอดีต สร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิต ในปี พ.ศ. 2552-2553 จึงเกิดโครงการพัฒนาพื้นที่อนุรักษ์เมืองเก่าเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เกิดการทำงานร่วมกันสามฝ่ายระหว่างเทศบาล ชมรมคนรักเชียงคาน และนักวิชาการ ด้วยการใช้วิธีการ การประชุมเสวนาการพัฒนาเมือง การศึกษาดูงาน การประชุมกำหนดวิสัยทัศน์ วางแผนพัฒนา การจัดเวทีประชาคมในการจัดทำเทศบัญญัติ และการประชุมเสวนาในการจัดทำธรรมนูญชุมชน ผลสัมฤทธิ์ / ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น คือ มีข้อกำหนดควบคุมอาคาร หน่วยงานภายนอกเข้ามาสนับสนุนเพิ่มเติมและมีการจัดทำผังเมืองชุมชน

จากการวิเคราะห์กรณีศึกษาทั้งสามแห่ง พบว่า กระบวนการวางแผน/ผัง อนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน เกิดจากภาครัฐหรือนักวิชาการภายนอกเป็นผู้จัดกระบวนการ โดยเปิดโอกาสให้ตัวแทนภาคประชาชนมีส่วนร่วมในรูปแบบของการประชุม เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือการประชุมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในระดับรับทราบข้อมูลถึงระดับปรึกษาหารือ สามารถนำมาสรุประดับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนที่เกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอนการทำงานที่จะนำไปปรับใช้กับการทำงานจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนริมน้ำจันทบุรี ได้ดังนี้

ระดับการมีส่วนร่วม						
ตัดสินใจเอง						
ร่วมตัดสินใจ						
ปรึกษาหารือ			●	●		●
ให้ข้อมูลและความคิดเห็น	●	●	●		●	●
รับทราบข้อมูล						●
ไม่มีส่วนร่วม						
	1.ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล	2.ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล	3.ขั้นกำหนดเป้าหมายแนวทางการออกแบบ	4.ขั้นออกแบบ	5.ขั้นนำไปปฏิบัติ	ขั้นตอนการทำงาน

แผนภาพที่ 3 ระดับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ควรเกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอนการจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนริมน้ำจันทบูร

โดยระดับการมีส่วนร่วมที่ควรเกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอน จะสัมพันธ์กับวิธีการมีส่วนร่วมที่จะนำมาใช้ ซึ่งจะต้องพิจารณาจากวิธีการที่เหมาะสมกับสถานการณ์ของชุมชนร่วมด้วย

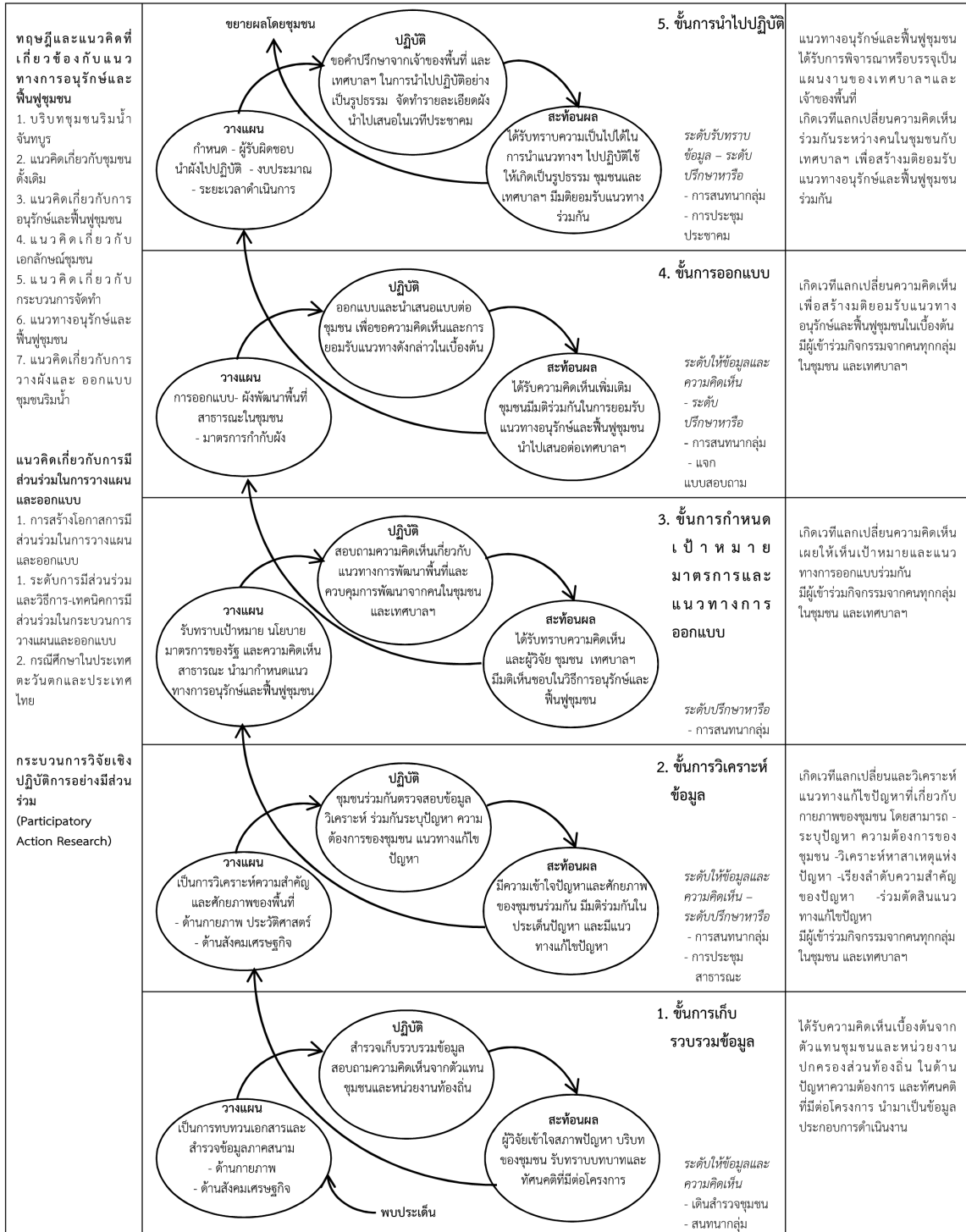
วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพในลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยการดำเนินงานแต่ละขั้นตอนจะมีลักษณะเป็นวงจรเกลียวปฏิสัมพันธ์ของ 3 กิจกรรม คือ การวางแผน การปฏิบัติ และการสะท้อนผล เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ในพื้นที่ โดยมีผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานและอำนวยความสะดวกในการจัดกระบวนการที่สนับสนุนให้คนในพื้นที่ เป็นผู้กำหนดทิศทางในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเอง ซึ่งสามารถนำมาสรุปเป็นวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การดำเนินงานวิจัย

ตัวชี้วัดการมีส่วนร่วม

แผนภาพที่ 4 วิธีดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษา ได้แก่

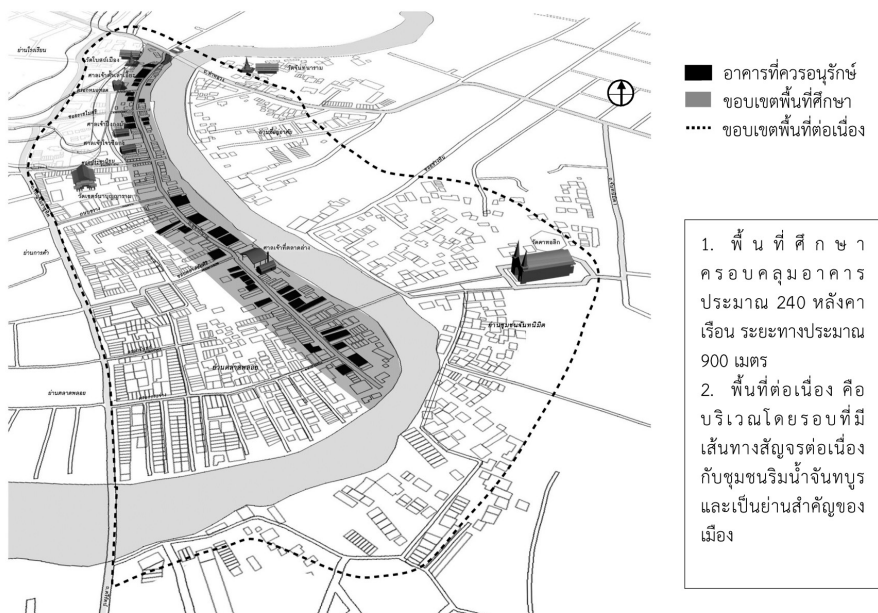
กลุ่มเป้าหมายหลัก คือ ชาวชุมชนริมน้ำจันทบูรประมาณ 240 หลังคาเรือน ประกอบด้วย ผู้อยู่อาศัยที่เป็นเจ้าของและผู้เช่า ผู้ประกอบการ คณะทำงานชมรมพัฒนาชุมชนริมน้ำจันทบูร คณะกรรมการชุมชนย่อยที่ 3 และ 4 คณะกรรมการศาลเจ้า เจ้าอาวาสวัดโบสถ์เมือง และเทศบาลเมืองจันทบุรี

กลุ่มเป้าหมายรอง คือ เทศบาลเมืองจันทรมิต องค์การบริหารส่วนจังหวัดจันทบุรี สำนักงานจังหวัดจันทบุรี

การหาความเห็นพ้องและการสร้างมติดียอมรับแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน มาจากนำความคิดเห็นและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายหลัก (ชาวชุมชนริมน้ำจันทบูรและเทศบาลเมืองจันทบุรี) ในส่วนที่เห็นพ้องกัน คือ มีความเห็นตรงกันเกินครึ่งหนึ่งของผู้เข้าร่วมกิจกรรม มาออกแบบแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน ในการตัดสินใจยอมรับแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน จะต้องเป็นความเห็นชอบร่วมกันของทุกฝ่ายในกลุ่มเป้าหมายหลัก

การพิจารณาเลือกวิธีการมีส่วนร่วม มาจากการวิเคราะห์สถานการณ์ของคนในชุมชนที่มีความขัดแย้งกันจากการได้รับผลกระทบจากร้านอาหารและเครื่องดื่มที่เปิดบริการในช่วงกลางคืน รวมถึงกลุ่มแกนนำชุมชนก็มีแนวคิดในการทำงานที่แตกต่างกันจนไม่สามารถพูดคุยกันได้ ดังนั้น วิธีการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม จึงควรเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในระดับกลุ่มย่อย เพื่อหาประเด็นที่แต่ละกลุ่มมีความเห็นร่วมกันก่อน จึงจะสามารถมาสู่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างมติดียอมรับร่วมกันในการประชุมสาธารณะ การประชุมประชาคม เพื่อลดความขัดแย้งในระหว่างการทำงานที่อาจเกิดขึ้น โดยมีการแจกเอกสารและแบบสอบถาม เพื่อให้เกิดการสื่อสารอย่างทั่วถึงและสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นได้มากที่สุดกับชาวชุมชน

ระยะเวลาดำเนินโครงการ ทั้งสิ้น 1 ปี 6 เดือน นับตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2555 ถึงเดือนตุลาคม 2556

ภาพที่ 5 แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา

การดำเนินงานและผลการศึกษา

โดยการดำเนินงานแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีผลการดำเนินงาน ดังนี้

1. ขั้นการเก็บรวบรวมข้อมูล

เป็นการรับทราบข้อมูลและความคิดเห็นในเบื้องต้นของคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ด้วยการเข้าพบกับตัวแทนชมรมพัฒนาชุมชนริมน้ำจันทบูรและหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหารเทศบาลเมืองจันทบุรี เทศบาลเมืองจันทนิมิตและองค์การบริหารส่วนจังหวัดจันทบุรี เพื่อสอบถามความคิดเห็นเบื้องต้นในด้านปัญหา ความต้องการ แนวทางพัฒนาพื้นที่ และทัศนคติที่มีต่อโครงการ พร้อมกับลงพื้นที่สำรวจชุมชน เพื่อเก็บข้อมูลด้านกายภาพและสังคม-เศรษฐกิจ โดยนำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบกับข้อมูลความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน และนำมาใช้ในการวิเคราะห์ความสำคัญและศักยภาพของพื้นที่ร่วมกับชุมชนในขั้นตอนถัดไป ผลจากการดำเนินงาน ทำให้ผู้วิจัยได้รับทราบประเด็นปัญหาและความต้องการในการพัฒนาชุมชนด้านกายภาพจากคณะทำงานชมรมฯ คือ 1) การเปิดธุรกิจร้านอาหารและเครื่องดื่มที่มีเพิ่มขึ้น และบางร้านเปิดเกินเที่ยงคืน ทำให้สร้างความรบกวนต่อบ้านข้างเคียง 2) การขาดจุดสนใจสำหรับนักท่องเที่ยว และมีความต้องการแก้ไขปัญหามีอยู่ พร้อมกับการพัฒนาพื้นที่ที่สามารถรองรับการท่องเที่ยวในอนาคตที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นความเป็นไปได้ของโครงการมากขึ้น โดยทางชมรมฯ ยังไม่มีท่าทีจะเป็นผู้ร่วมริเริ่มโครงการ เนื่องจากมีผู้คนทำงานหลักเพียง 4-5 คน จึงไม่ต้องการเพิ่มภาระการทำงาน แต่ยินดีให้ความร่วมมือ

ส่วนการได้เข้าพบหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำให้ผู้วิจัยและชุมชนได้ทราบแนวคิดของแต่ละหน่วยงานที่มีต่อการพัฒนาชุมชนริมน้ำจันทบูร โดยได้เข้าพบนายกเทศมนตรีและคณะผู้บริหารเทศบาลเมืองจันทบุรี ซึ่งมีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบพื้นที่โดยตรง ทำให้ทราบแนวคิดการพัฒนาชุมชนว่าต้องมาจากความต้องการของชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้เสนอโครงการ เพื่อให้เทศบาลพิจารณาเฉพาะเรื่อง ส่วนการวางผัง/แผนชุมชนนั้น ทางเทศบาลยังไม่มีท่าทีให้ความสนใจเท่าที่ควร ส่วนผลจากการเข้าพบนายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองจันทนิมิต ซึ่งดูแลพื้นที่ฝั่งตรงข้ามแม่น้ำ ทำให้ทราบว่ามีความคิดในการรักษาภูมิทัศน์บริเวณริมแม่น้ำให้มีสภาพเป็นธรรมชาติ และมีโครงการสร้างถนนเลียบริมน้ำในส่วนที่ไม่เชื่อมต่อกัน เพื่อให้เกิดการสัญจรที่เชื่อมต่อบริเวณริมแม่น้ำทั้งสองฝั่งเข้าหากัน ส่งเสริมการท่องเที่ยวในอนาคต และผลจากการเข้าพบผู้อำนวยการฝ่ายกองช่างโยธา องค์การบริหารส่วนจังหวัดจันทบุรี ทำให้ทราบว่ายังไม่มีแนวคิดการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เนื่องจากเห็นว่าชุมชนยังไม่เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์

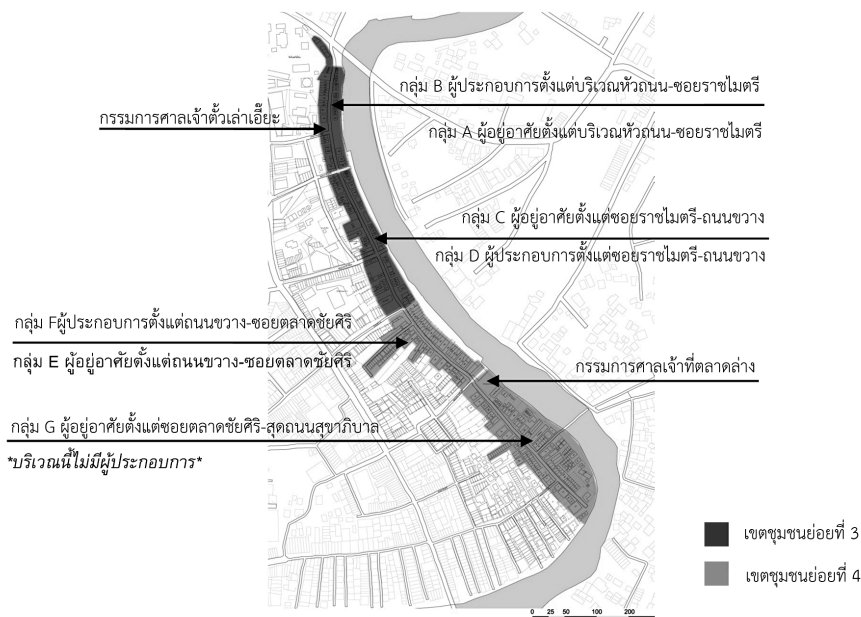
แต่หลังจากที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาบทบาทของพื้นที่และแผนพัฒนาต่างๆ ที่มีผลต่อพื้นที่ทั้งในระดับประเทศและภูมิภาค ทำให้พบว่าชุมชนริมน้ำจันทบูรมีแนวโน้มที่จะเติบโตในด้านการท่องเที่ยว ซึ่งควรเป็นย่านประวัติศาสตร์ที่สามารถรองรับความเจริญเติบโตด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยยังคงสามารถอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมทั้งในด้านสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตวัฒนธรรมให้คงอยู่ควบคู่กันไป เพื่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

ภาพที่ 6 การเข้าพบกับตัวแทนชมรมพัฒนาชุมชนริมน้ำจันทบูรและหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น

2. ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจและรับทราบแนวคิดการพัฒนาชุมชนจากผู้ที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนที่แล้ว จึงนำมาจัดทำผังแสดงบทบาทของชุมชนที่เคยเป็นย่านการค้าในอดีต มาเป็นย่านที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลางในปัจจุบัน และแผนพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในอนาคต เป็นเครื่องมือในการสร้างการมีส่วนร่วมกับคนทุกกลุ่มในชุมชน เพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและความต้องการของคนในชุมชน รวมถึงแนวทางการพัฒนาชุมชนในอนาคต โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม โดยทำการแบ่งกลุ่มสนทนาตามพื้นที่การปกครองชุมชนย่อยที่ 3 ชุมชนย่อยที่ 4 ซึ่งแบ่งเป็นพื้นที่ย่อยลงตามช่วงถนน เพื่อให้ได้ขนาดกลุ่มที่ไม่ใหญ่เกินไป และแบ่งกลุ่มระหว่างที่เป็นผู้อยู่อาศัยในชุมชนกับร้านค้าที่ไม่ได้พักอาศัยในชุมชน ซึ่งเป็นผู้ประกอบการใหม่ทั้งหมด กรรมการชุมชน กรรมการศาลเจ้าแต่ละแห่ง และคณะทำงานชมรมพัฒนาชุมชนริมน้ำฯ เพื่อแต่ละกลุ่มจะสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ เป็นการหาประเด็นร่วม เพื่อนำมาสู่การพูดคุยร่วมกันในเวทีสาธารณะ

ภาพที่ 7 ผังการแบ่งกลุ่มสนทนากับประชาชนในเขตชุมชนริมน้ำจันทบูร

ผลจากการดำเนินงาน ทำให้คนในชุมชนจำนวน 50 คน ได้รับทราบข้อมูลบทบาทและความสำคัญของชุมชน รวมถึงแนวโน้มการเจริญเติบโตของชุมชน สามารถระบุปัญหา ความต้องการร่วมกัน โดยมีประเด็นที่ผู้อยู่อาศัยแกนนำชุมชนและกรรมการศาลเจ้ากังวลมากที่สุด คือ ผลกระทบจากร้านอาหารกลางคืน ถูกนำมาเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้เกิดการประชุมสาธารณะ ซึ่งผลจากการประชุม ส่วนกลุ่มผู้ประกอบการ มีความกังวลมากที่สุดคือ ชุมชนขาดจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว ส่วนในด้านการทำงานจัดกิจกรรมของชุมชน ทุกกลุ่มเห็นว่า ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มทำงาน (โดยเฉพาะระหว่างชมรมพัฒนาชุมชนริมน้ำจันทบูรกับกรรมการชุมชน) ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมในการคิดและวางแผน จึงเกิดการหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยแบ่งเป็นการจัดประชุมสาธารณะ เพื่อแก้ไขปัญหาเร่งด่วนจากผู้ประกอบการร้านค้าและในการป้องกันปัญหาในอนาคตร่วมกันระหว่างชาวชุมชน ผลจากการประชุมได้มีการเสนอ

ว่าต้องมีการกำหนดทิศทางการพัฒนาที่มีความพอดี มีคุณภาพชีวิตดีขึ้นและธุรกิจอยู่ได้ โดยมีผู้เสนอให้มีการจัดทำกำหนดการใช้งานในพื้นที่ (Zoning) ร่วมกัน เช่น กำหนดเขตที่พักอาศัยแยกออกจากเขตร้านค้ากลางคืน เผยให้เห็นความต้องการวางแผน / ผังชุมชน

หลังจากที่ได้ปฏิบัติการแก้ปัญหาจากกลุ่มผู้ประกอบการ ชาวชุมชนได้จัดประชุมเพื่อประเมินผลการแก้ปัญหา พบว่าชาวชุมชนยังไม่พึงพอใจในการปฏิบัติตัวของกลุ่มผู้ประกอบการเท่าที่ควร หลังจากนั้นจึงมีการวางแผนพัฒนาชุมชนร่วมกัน ซึ่งแผนที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงภูมิทัศน์และการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในชุมชน ผู้วิจัยสามารถนำมาใช้พิจารณาการกำหนดแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนต่อไป

ภาพที่ 8 ตัวอย่างกิจกรรมการสนทนากลุ่มและเวทีสาธารณะในชั้นการวิเคราะห์ข้อมูล

3. ขั้นการกำหนดเป้าหมาย มาตรการและแนวทางการออกแบบ

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้เตรียมเครื่องมือหลัก 4 อย่าง ประกอบด้วย 1) ผังแสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารของชุมชนในปัจจุบัน 2) ผังวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมในชุมชน 3) กรณีศึกษาการจัดทำเทศบัญญัติเพื่อควบคุมการก่อสร้างและดัดแปลงอาคารเมืองเชียงคาน 4) แบบร่างขั้นต้นของศูนย์บริการนักท่องเที่ยวบริเวณหัวถนนสุขาภิบาล (นโยบายและงบประมาณปี 2557 จากเทศบาลเมืองจันทบุรี) เพื่อกระตุ้นให้ผู้มีส่วนร่วมทุกภาคส่วนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นและกำหนดเป้าหมาย มาตรการและแนวทางการออกแบบวางผัง

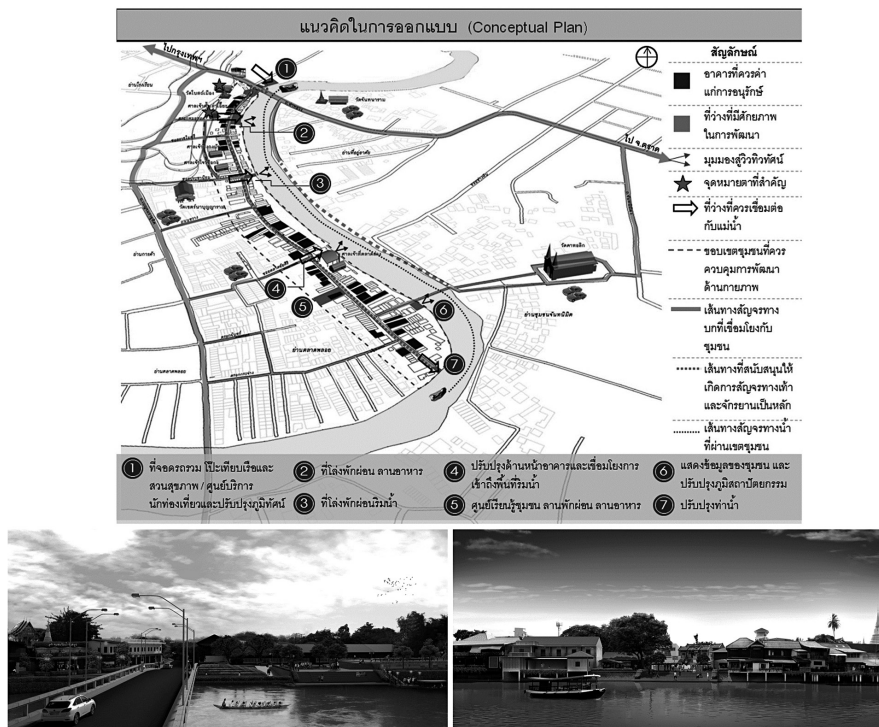
ผลจากการดำเนินงาน ทำให้ผู้วิจัยและชุมชนได้ทราบนโยบาย เป้าหมายและมาตรการของทางเทศบาลเมืองจันทบุรี - เส้นทางท่องเที่ยวทางธรรมชาติและทางเรือที่ผ่านชุมชน - ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวที่จะดำเนินการก่อสร้างในปีงบประมาณ 2557 และคนในชุมชนมีมติเห็นชอบในการพัฒนาพื้นที่ต่างๆ ในชุมชนตามผู้วิจัยได้นำเสนอ โดยมีข้อเสนอแนะเรื่องการใช้สอยในพื้นที่ต่างๆ เพิ่มเติม ซึ่งสามารถนำมาพิจารณาในการออกแบบให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนได้ ส่วนการจัดทำมาตรการกำกับผังที่คนในชุมชนทุกกลุ่มเห็นด้วยว่าควรมีการควบคุมกิจกรรมการใช้งานในอาคาร มีการเสนอให้การใช้อาคารไม่ควรเป็นร้านค้า ร้านสะดวกซื้อที่เปิด 24 ชั่วโมงและอาคารเลี้ยงนกนางแอ่น รวมถึงเห็นด้วยกับการควบคุมการก่อสร้างอาคารในชุมชนในเรื่องรูปทรง ความสูง องค์ประกอบด้านหน้าอาคาร สีสันทนภายนอกอาคารให้กลมกลืนกับอาคารโดยรวมในชุมชน โดยต้องมีการเจรจาขอความเห็นกับเจ้าของที่ดินก่อนจัดทำมาตรการ จึงสามารถนำมาสร้างกรอบคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน คือ การพัฒนาชุมชนควรควบคู่ไปกับการอนุรักษ์เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีวิธีการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน ซึ่งได้พิจารณาร่วมกับแนวคิด “ความสมดุลการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง” (การเคหะแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2553) สรุปได้ดังนี้ ปรับปรุงพื้นที่ย่อยที่มีศักยภาพในชุมชนให้เกิดหน้าที่การใช้งานที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนในชุมชนและส่งเสริมเอกลักษณ์ของชุมชน ลดการใช้รถยนต์ในพื้นที่ การปรับปรุงบ้านที่มีเอกลักษณ์ในชุมชน วางมาตรการควบคุมการก่อสร้างและกิจกรรมการใช้อาคารให้สอดคล้องกลมกลืนกับเอกลักษณ์ของชุมชน จัดตั้งคณะกรรมการควบคุมมาตรการเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์จากคนในชุมชน

ภาพที่ 9 แสดงตัวอย่างกิจกรรมการเข้าพบเทศบาลเมืองจันทบุรีและการสนทนากลุ่มกับคนในชุมชน
ในขั้นการกำหนด เป้าหมาย มาตรการและแนวทางการออกแบบ

4. ขั้นการออกแบบ

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แผนผัง ทักษะภาพจำลอง และร่างมาตรการ อันได้จากการสังเคราะห์กรอบแนวคิด และทฤษฎีการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน รวมถึงการนำผลความต้องการของชุมชนมาสรุปและสังเคราะห์ออกมาเป็น เครื่องมือ 3 ชนิด ประกอบด้วย 1) การออกแบบผังพัฒนาพื้นที่สาธารณะในชุมชน 2) ทักษะภาพจำลอง 3) มาตรการ กำกับผังที่ได้จากการรวบรวมความคิดเห็นของคนในชุมชน โดยได้ทำการวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรม อย่างละเอียดและศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้มาตรการดังกล่าวเป็นแนวทางควบคุมกายภาพที่สามารถพัฒนา ไปสู่การนำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยไม่ขัดต่อกฎหมายที่มีอยู่เดิม ซึ่งสรุปเป็นแนวคิดในการวางผังและ ออกแบบ ดังภาพด้านล่าง

ภาพที่ 10 แสดงผังแนวคิดในการออกแบบและตัวอย่างทักษะภาพการปรับปรุงพื้นที่ในชุมชนริมน้ำจันทบุรี

โดยมีวัตถุประสงค์ ในการจัดทำมาตรการกำหนดประเภทการใช้อาคาร ลักษณะ รูปทรง ระยะหรือระดับของอาคาร สำหรับการก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารในชุมชนริมน้ำจันทบูร ดังนี้

- เพื่อควบคุมอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ ให้มีความกลมกลืนกับอาคารที่มีอยู่เดิมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ เป็นการรักษาลักษณะของชุมชนริมน้ำจันทบูรให้คงอยู่อย่างยั่งยืน
- เพื่อควบคุมกิจกรรม และเวลาในการใช้อาคาร ให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยในชุมชนริมน้ำจันทบูร เป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนทั้งในด้านร่างกายและจิตใจให้สมบูรณ์

บริเวณเขตพื้นที่ควบคุม หมายถึง พื้นที่บริเวณดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ	จดถนนท่าหลวง
ทิศตะวันตก	จดเขตแม่น้ำจันทบุรี
ทิศใต้	จดเขตแม่น้ำจันทบุรี
ทิศตะวันออก	จดเส้นขนานระยะ 40 เมตร กับเขตถนนสุขาภิบาลปากตะวันตก

การพิจารณากำหนดขอบเขตพื้นที่ควบคุมมาจาก

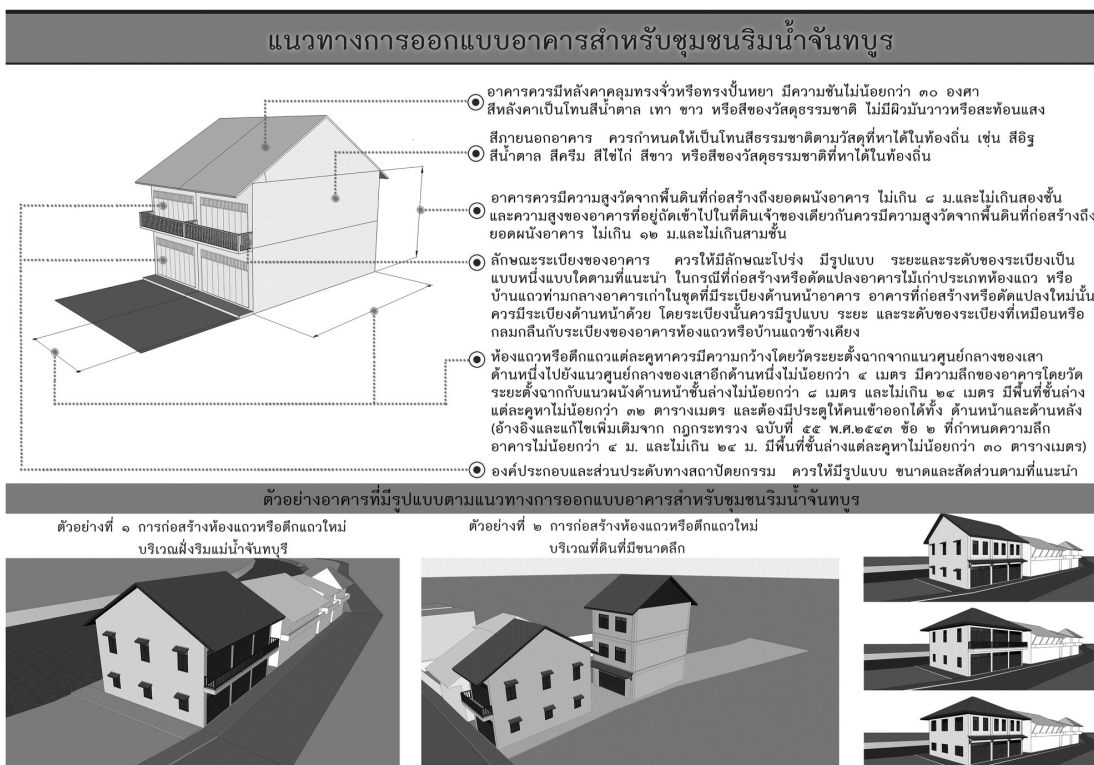
1. เส้นทางและขอบที่มีอยู่เดิม ได้แก่ ถนน แม่น้ำ
2. ขอบเขตที่สามารถครอบคลุมพื้นที่อาคารที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ทุกหลังในชุมชน

ภาพที่ 11 ขอบเขตพื้นที่ควบคุมการก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารในชุมชนริมน้ำจันทบูร

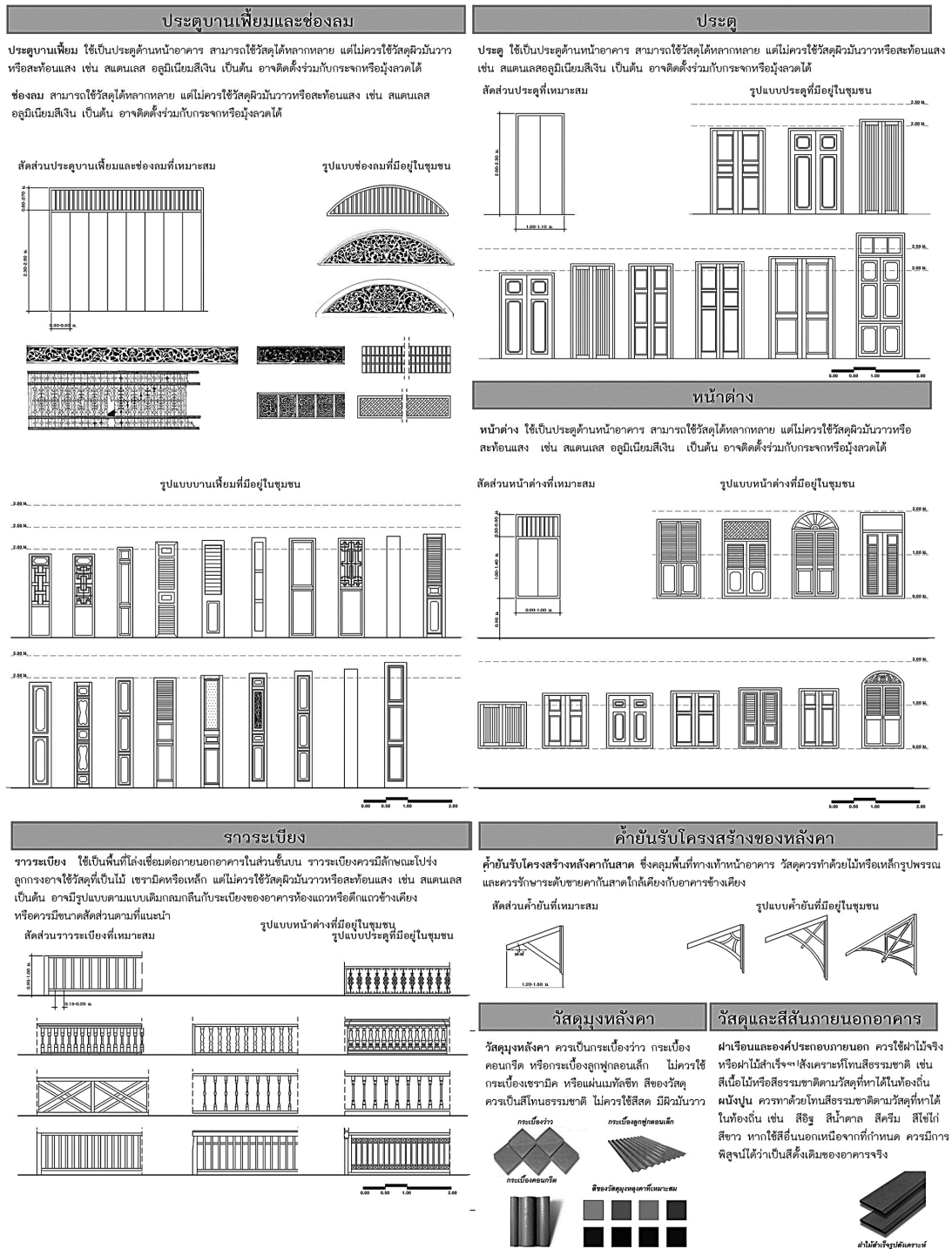
โดยมีรายละเอียดของมาตรการ ดังนี้

- การใช้อาคารเพื่อการใดๆ ต้องมิให้เป็นสถานบริการเพื่อรักษาความสงบสุข ศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน อาศัยการศึกษาจากข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ มาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติสถานบริการ (ฉบับที่ 4) พ.ศ.2546 และมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติสถานบริการ พ.ศ.2509
- การใช้อาคารเพื่อการใดๆ ต้องมิให้เป็นร้านเหล้า บาร์เบียร์ เพื่อรักษาความสงบสุข ศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน อาศัยการศึกษาจากข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ มาตรา 9 มาตรา 10 แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร (ฉบับที่2) พ.ศ. 2535
- การใช้อาคารเพื่อเป็นร้านค้าปลีก-ส่ง ต้องมิให้เปิดบริการในช่วงเวลา 24.00-6.00 น. เพื่อหลีกเลี่ยงมลพิษทางเสียง จากลูกค้าที่มาใช้บริการในช่วงเวลาพักผ่อนของคนส่วนใหญ่ในชุมชน อาศัยการศึกษาจากข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ ประกาศจังหวัดจันทบุรี เรื่อง นโยบายการอนุญาตก่อสร้าง ดัดแปลง หรือเปลี่ยนการใช้อาคารเพื่อขยายสาขาของธุรกิจค้าปลีกค้าส่ง สมัยใหม่ พ.ศ. 2551 มาตรา 83 มาตรา 84 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 และมาตรา 9 มาตรา 10 แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร (ฉบับที่2) พ.ศ. 2535

- การใช้อาคารเพื่อเป็นสถานที่จำหน่ายอาหารหรือเครื่องดื่ม ที่มีการเปิดเพลงหรือการแสดงดนตรี ต้องมีระบบป้องกันเสียง เพื่อมิให้ก่อความรบกวนประชาชนที่อยู่อาศัยใกล้เคียง อาศัยการศึกษาจากข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ มาตรา 25 มาตรา 26 มาตรา 27 มาตรา 31 มาตรา 32 แห่งพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535
- การก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคาร ควรให้มีรูปแบบที่กลมกลืนกับอาคารที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ในชุมชน โดยศึกษารูปแบบจากแนวทางการออกแบบอาคารสำหรับชุมชนริมน้ำจันทบูร เพื่อเป็นการรักษาเอกลักษณ์ของชุมชน อาศัยการศึกษาจากข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ ตามมาตรา 9 มาตรา 10 แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535

ภาพที่ 12 แนวทางการออกแบบอาคารสำหรับชุมชนริมน้ำจันทบูร

ภาพที่ 13 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมสำหรับชุมชนริมน้ำจันทบูร

หลังจากนั้น จึงใช้เครื่องมือในการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชนและเทศบาลในลักษณะการสนทนากลุ่ม และได้แจกเอกสารแสดงรายละเอียดแบบแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนพร้อมแบบสอบถาม ขอความคิดเห็น และการยอมรับแนวทางดังกล่าวเป็นกติกาการอยู่ร่วมกันของชุมชน ให้กับทุกครัวเรือนในพื้นที่ที่ได้กำหนดไว้ใน มาตรการกำกับผัง ซึ่งมีประมาณ 240 หลังคาเรือนและเจ้าของที่ดินที่อยู่นอกพื้นที่ 13 ราย เพื่อได้มติดียอมรับจากชุมชน และได้รับความเห็นเพิ่มเติมที่สามารถนำไปพิจารณาปรับปรุงแบบและมาตรการกำกับผังให้เป็นไปตามความต้องการ ของคนส่วนใหญ่ ก่อนจะนำไปเสนอต่อทางเทศบาลเพื่อพิจารณาการนำแนวทางไปปฏิบัติต่อไป

ผลการดำเนินงาน พบว่ามีผู้ชาวชุมชนจากทุกกลุ่มมาร่วมสนทนารวม 73 คน ถือเป็นตัวแทน 73 หลังคาเรือน โดยทั้งหมดมีความเห็นชอบในการปรับปรุงพื้นที่สาธารณะในชุมชนตามที่นำเสนอ และมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในด้าน การใช้งานและการบริหารจัดการแต่ละพื้นที่ย่อย มีจำนวน 67 หลังคาเรือน ที่เห็นด้วยกับมาตรการทั้ง 5 ข้อ และมีจำนวน 37 หลังคาเรือน ของผู้ร่วมประชุมที่ต้องการให้นำมาตรการดังกล่าวไปจัดทำเป็นเทศบัญญัติควบคุมอาคาร ส่วนผลจากผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 105 ชุด ถือเป็นตัวแทน 105 หลังคาเรือน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่เป็น เจ้าของที่ดินและอาคารมีจำนวน 57 หลังคาเรือน ที่เหลือเป็นผู้เช่าและผู้ดูแล ซึ่งเจ้าของที่ดินที่อยู่นอกพื้นที่ทั้ง 13 ราย ไม่ได้ตอบแบบสอบถามกลับมาเลย โดยผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีมติเห็นชอบให้ปรับปรุงพื้นที่สาธารณะ ในชุมชนทั้ง 7 จุดที่ได้นำเสนอ โดยได้รับข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในการปรับปรุงพื้นที่แต่ละจุด และมีจำนวน 96 หลังคา เรือน ที่เห็นชอบกับการนำมาตรการดังกล่าวไปจัดทำเป็นเทศบัญญัติควบคุมการก่อสร้าง หรือดัดแปลงอาคารในเขต ชุมชนริมน้ำจันทบูร

จากการดำเนินงานในขั้นตอนนี้ พบข้อสังเกตว่า มีผู้ส่งใบแสดงความคิดเห็นไม่ถึงจำนวนครึ่งหนึ่งของจำนวน ครัวเรือนทั้งหมดในชุมชน สันนิษฐานว่ามีสาเหตุมาจากการที่ในชุมชนประกอบด้วยผู้เช่าถึงเกือบ 50 % ซึ่งไม่รู้สึกรว่า ตนเป็นเจ้าของชุมชน จึงไม่เห็นความจำเป็นถึงการแสดงความคิดเห็นใดๆ เช่นเดียวกับเจ้าของที่ดินและอาคารที่อยู่ ภายนอกชุมชน อาจเห็นว่าตนไม่ได้เกี่ยวข้องกับพื้นที่นี้มานานแล้ว ความเห็นของตนจึงอาจไม่จำเป็นเท่ากับผู้ที่อยู่ อาศัยในชุมชน ดังนั้นข้อเสนอแนะจากคนในชุมชนและเทศบาลที่กล่าวว่า หากจะมีการผลักดันให้เกิดการจัดทำ เทศบัญญัติ ต้องคุยกับเจ้าของที่ดินเป็นหลักนั้น อาจไม่ได้รับความร่วมมือมากเท่าที่ควร

อย่างไรก็ตาม ผลจากการสนทนากลุ่มและการตอบแบบสอบถาม ก็ทำให้ทราบว่า คนส่วนใหญ่ให้ความเห็น ว่าการมีมาตรการดังกล่าวจะเป็นการอนุรักษ์และสร้างกฎระเบียบให้กับชุมชน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยจะนำไป ปรึกษากับทางเทศบาลเรื่องความเป็นไปได้ในการจัดทำเทศบัญญัติตามความต้องการของคนในชุมชนต่อไป

5. ขั้นการนำไปปฏิบัติ

เพื่อให้เกิดการประเมินผลว่า แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน รวมถึงมาตรการทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากการ มีส่วนร่วมนั้น สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้มากน้อยเพียงใด ผู้วิจัยจึงเลือกใช้การจัดเวทีประชาคมเป็นเครื่องมือในการ ประเมินผลอย่างมีส่วนร่วมจากทุกภาคี ซึ่งพบว่า ทางเทศบาลยังไม่มีแนวคิดที่จะมีการปรับปรุงพัฒนาพื้นที่สาธารณะ อื่นๆ นอกเหนือจากศูนย์บริการนักท่องเที่ยว เนื่องจากข้อจำกัดด้านงบประมาณและยังไม่เห็นความจำเป็นในการ ปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นไปตามแบบที่นำเสนอ รวมถึงพื้นที่บางแห่งต้องขออนุญาตก่อสร้างจากกรมเจ้าท่า ซึ่งจากการ ประสานงานที่ผ่านมามีไม่ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร การปรับปรุงพื้นที่ที่เป็นของศาลเจ้า ทางกรรมการศาลเจ้า รับปากว่าจะนำไปพิจารณาต่อไป ส่วนการนำมาตรการกำกับผังไปจัดทำเป็นเทศบัญญัติ ทางเทศบาลเห็นด้วยกับการ ที่ชุมชนควรมีกติการ่วมกัน จึงสามารถจัดทำเทศบัญญัติได้ หากพิสูจน์ได้ว่าเป็นความต้องการของคนส่วนใหญ่ในชุมชน แล้ว และเมื่อผู้วิจัยนำผลการพูดคุยกับเทศบาลไปปรึกษากับตัวแทนคนในชุมชน เพื่อสอบถามความเป็นไปได้ในการนำ

แนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนไปปฏิบัติใช้อย่างเป็นรูปธรรม ทางชุมชนจึงเสนอให้จัดเวทีประชาคมเพื่อสร้างกติกาชุมชนร่วมกัน ซึ่งผลจากเวทีประชาคมที่มีผู้ร่วมประชุมจากคนในชุมชนกับเทศบาลรวม 75 คน แบ่งเป็น ผู้บริหารจากเทศบาลเมืองจันทบุรี จำนวน 6 คน เจ้าของอาคารและที่ดินในชุมชน (มีคณะทำงานชมรมพัฒนาชุมชนริมน้ำฯ และกรรมการชุมชนย่อยที่ 4 รวมอยู่ด้วย) จำนวน 52 คน ผู้เช่าในชุมชน จำนวน 12 คน กรรมการชุมชนย่อยที่ 4 (อยู่ภายนอกชุมชน) จำนวน 1 คน กรรมการศาลเจ้าที่ตลาดล่าง จำนวน 1 คน คนในท้องถิ่น จำนวน 3 คน ได้เกิดฉันทามติร่วมกันในการยอมรับแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนร่วมกัน โดยได้นำมาตรการกำกับผัง 2 ข้อ คือ การใช้อาคารเพื่อเป็นสถานที่จำหน่ายอาหารหรือเครื่องดื่ม ที่มีการเปิดเพลงหรือการแสดงดนตรี ต้องมีระบบป้องกันเสียงและการก่อสร้างอาคารใหม่ในชุมชนไม่ควรสูงเกิน 2 ชั้น ไปเป็นแนวทางจัดทำกติกาชุมชน ซึ่งทางเทศบาลได้เสนอให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการควบคุมดูแลกติกาชุมชน โดยชุมชนมีแนวทางการขับเคลื่อนการทำงานที่เป็นรูปธรรมด้วยการออกสื่อเคเบิลทีวี เพื่อเสนอจุดยืนของชุมชน

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ผลจากการดำเนินงานสามารถนำมาตอบสมมติฐานในการวิจัยได้ว่า “ชุมชนมีมติยอมรับแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนร่วมกัน แต่ยังไม่เกิดการนำแนวทางดังกล่าวไปปฏิบัติใช้ได้ให้เกิดเป็นรูปธรรมได้ทั้งหมด” โดยสามารถอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. **ผลการดำเนินงานวิจัย** ชุมชนได้มีแนวทางการออกแบบผังการปรับปรุงพื้นที่สาธารณะและมาตรการกำกับผัง ซึ่งเกิดจากมติยอมรับร่วมกัน แม้จะยังไม่เกิดการนำไปปฏิบัติใช้อย่างเป็นรูปธรรมโดยชุมชน เนื่องจากยังไม่สามารถจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดำเนินงานต่อได้ในขณะนี้ แต่ก็ยังเป็นแนวโน้มที่ดีที่ทางชุมชนและเทศบาลได้ให้ความสนใจ รวมถึงเห็นความจำเป็นแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนมากขึ้นกว่าเดิม ถือว่าบรรลุวัตถุประสงค์ในระดับหนึ่ง แต่จำเป็นจะต้องอาศัยการดำเนินงานในระยะยาว เพื่อผลักดันให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

2. **ผลด้านการมีส่วนร่วม** กระบวนการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ได้สร้างระดับการมีส่วนร่วมให้กับกลุ่มเป้าหมายหลักตั้งแต่ระดับให้ข้อมูลและความคิดเห็นจนถึงระดับตัดสินใจเอง (สูงกว่าระดับการมีส่วนร่วมที่ควรเกิดขึ้น) จนนำมาสู่การตัดสินใจยอมรับแนวทางดังกล่าวร่วมกัน รวมถึงได้เกิดความเปลี่ยนแปลงกับชุมชน คือ การที่ตัวแทนชุมชนได้ออกสื่อเคเบิลท้องถิ่นเพื่อแสดงจุดยืนของชุมชน และมีคนในชุมชนที่ทำการปรับปรุงหน้าตาอาคารให้เป็นไปตามแนวทางออกแบบ จำนวน 1 หลัง แสดงให้เห็นว่ากระบวนการดังกล่าว มีผลที่ช่วยสร้างความเข้าใจและกระตุ้นให้เห็นความสำคัญของการวางแผน / ผังเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนแก่คนในชุมชนมากขึ้น โดยปัจจัยที่ระดับการมีส่วนร่วมให้สูงขึ้นจากเกณฑ์ที่ตั้งไว้ คือ 1) สถาปนิก ทำหน้าที่เป็นผู้นำเสนอข้อมูลที่จำเป็นในแต่ละขั้นตอนการทำงาน เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการแสดงความคิดเห็น ทำให้ชุมชนได้ทำความเข้าใจและเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน จนนำไปสู่การร่วมคิดร่วมตัดสินใจในกระบวนการวางแผน/ผังร่วมกันได้ 2) กรณีชุมชนที่มีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคน การสนทนากลุ่มเป็นวิธีการที่สร้างการมีส่วนร่วมได้อย่างทั่วถึง ทำให้สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ นำไปสู่การค้นพบสิ่งที่เห็นตรงกันหรือสิ่งที่เห็นพ้องร่วมกันได้ ส่งผลให้เกิดการร่วมหาแนวทางและดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยชุมชนเองในเวทีสาธารณะ ซึ่งสร้างระดับการมีส่วนร่วมได้ตั้งแต่ระดับปรึกษาหารือถึงระดับตัดสินใจเอง ส่วนอุปสรรคที่มีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วม คือ ความขัดแย้งของคนในชุมชนที่ยังคงมีอยู่ ทำให้ไม่สามารถเกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการตัดสินใจร่วมกันในเวทีสาธารณะจากคนทุกกลุ่มในชุมชนได้รวมถึง การที่ภายในชุมชน

ประกอบด้วยผู้เช่า จำนวนเกือบ 50% และยังมีเจ้าของพื้นที่ที่อาศัยอยู่ภายนอกชุมชนอีกประมาณ 15% จาก 240 หลังคาเรือน ซึ่งบุคคลเหล่านี้มักไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่ จึงมักไม่ร่วมกิจกรรม

3. ผลด้านประสิทธิภาพของกระบวนการและเครื่องมือ ที่มีศักยภาพที่นำไปสู่การแก้ปัญหาและการประสานผลประโยชน์ร่วมกันในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ประกอบด้วย 1) การสนทนากลุ่มย่อยกับคนในชุมชนและเทศบาลหลายครั้ง โดยมีสถาปนิกทำหน้าที่เป็นผู้นำเสนอข้อมูลที่จำเป็นเพื่อเป็นฐานข้อมูลในการแสดงความคิดเห็น ทำให้ชุมชนและเทศบาลได้ทำความเข้าใจและเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน สามารถให้ความเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการวางแผนผัง และสามารถพบความเห็นพ้อง ซึ่งนำมาเป็นประเด็นให้เกิดการพูดคุยในเวทีสาธารณะและเวทีประชาคม เพื่อขอมติยอมรับร่วมกันได้ 2) เวทีสาธารณะ ทบทวนวิสัยทัศน์ กับ เวทีประชาคม ทำให้คนทุกกลุ่มในชุมชนได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน และเป็นโอกาสให้แต่ละฝ่ายได้รับรู้ความรู้สึกของอีกฝ่าย สร้างความเข้าใจระหว่างกันมากขึ้น จนนำไปสู่การวางแผนแก้ไขปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน 3) การพัฒนาพื้นที่สาธารณะ ที่มาจากความเห็นพ้องระหว่างชุมชนกับเทศบาล จะทำให้เกิดการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมได้ โดยสิ่งสำคัญคือ การที่เทศบาลเห็นประโยชน์จากการปรับปรุงพื้นที่ดังกล่าวอย่างชัดเจนและมีงบประมาณเพียงพอ 4) การจัดทำกติกาชุมชน ควรเป็นเครื่องมือที่ใช้ควบคุมการพัฒนาในชุมชน ก่อนจะใช้มาตรการควบคุมอาคาร ในรูปแบบข้อบัญญัติท้องถิ่น แต่ทั้งนี้ชุมชนจะต้องมีกลุ่มทำงานที่พร้อมจะขับเคลื่อน รวมถึงมีการให้ข้อมูลความรู้และมีการสื่อสารแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงจะทำให้เกิดกติกาชุมชนได้

4. ข้อเสนอแนะ ประกอบด้วย 1) สำหรับการขับเคลื่อนการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนให้เกิดเป็นรูปธรรม คือ แกนนำชุมชนที่มีความพร้อม ร่วมกันจัดตั้งคณะกรรมการดูแลกติกาชุมชน และติดตามความคืบหน้าการดำเนินโครงการศูนย์บริการนักท่องเที่ยวของเทศบาลเมืองจันทบุรี รวมถึงติดตามการกำหนดพื้นที่ชุมชนให้เป็นเขตอนุรักษ์เมืองเก่า จากสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งขณะนี้อยู่ระหว่างการขอมติเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี 2) สำหรับการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน คือ ทางแกนนำชุมชนควรร่วมกันจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ที่ส่งเสริมให้ชุมชนได้ตระหนักถึงการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนอย่างมีทิศทาง โดยผ่านกิจกรรมการทำบุญหรือจัดงานเทศกาล ซึ่งสามารถทำให้คนทุกกลุ่มในชุมชนมาทำกิจกรรมร่วมกันได้ 3) สำหรับการศึกษารื้อวิสัยที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน ดังนี้ - การวางแผนการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วม - การอนุรักษ์และปรับปรุงอาคารเก่าชุมชนให้เกิดการใช้งานใหม่ เพื่อเป็นตัวอย่างให้คนในชุมชนได้ศึกษาวิธีการซ่อมแซมปรับปรุงอาคารที่ถูกต้อง - การศึกษาและจัดกิจกรรมด้านประวัติศาสตร์ของชุมชน เพื่อเผยแพร่คุณค่าของชุมชน - การวิจัยเศรษฐกิจของชุมชนและจัดทำแบบจำลองทางธุรกิจ เพื่อเป็นแนวทางการสร้างธุรกิจที่สอดคล้องกับชุมชน - การสำรวจและประเมินผลกระทบทางสังคมร่วมกับชุมชน เพื่อแก้ไขและป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากโครงการพัฒนา

เอกสารอ้างอิง

การเคหะแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2553. **ร่างแผนที่อยู่อาศัยเมืองเชียงคาน** [ไฟล์ประเภท Power Point]. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

การเคหะแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2553. **รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการจัดทำแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยและแผนป้องกันแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด จังหวัดเลย**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2553. **รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษา
วิสัยมาตรฐานที่อยู่อาศัยและชุมชนเพื่อคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และคุณค่าของเมือง**. ฝ่ายวิชาการพัฒนาที่อยู่
อาศัย การเคหะแห่งชาติ. กรุงเทพฯ.
- ชูวิทย์ สุจฉายา. 2552. **การอนุรักษ์เมือง**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ดุขฎิ ทายตะคุ. 2549. **กลยุทธ์ในการอนุรักษ์พัฒนาศูนย์กลางเมืองในนครประวัติศาสตร์**. บทความอภิปราย 2549-
9 ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สืบค้นเมื่อ
วันที่ 11 มกราคม 2555, จาก http://www.cuurp.org/B_resource/B_data/articles/2549_09.pdf
- บุณนาค ตีวกุล. 2546. **เมืองและสิ่งแวดล้อม**. ม.ป.ท.: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ. 2543. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.
- แพรวพร สุขชัยเรียร. 2554. **ประสบการณ์การเรียนรู้การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษาชุมชน
ริมน้ำจันทบูร**. สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมเพื่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม สถาบัน
อาศรมศิลป์.
- รัตน์นัย ชัยพดุมพิณชัย. 2554. **การสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม เพื่อการฟื้นฟูชุมชนดั้งเดิม กรณีศึกษา
ชุมชนริมน้ำจันทบูร**. สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมเพื่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม
สถาบันอาศรมศิลป์.
- สิทธิพร ภิรมย์รัตน์. 2526. **การวางแผนกับการวางผังเมือง**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. 2551. **การพัฒนา การจัดการความขัดแย้ง การมีส่วนร่วมและสังคมเข้มแข็ง**. กรุงเทพฯ:
นิวส์ เมกเกอร์.
- Feilden, B. 1979. **Introduction to Conservation**. n.p.: United Nations Educational Scientific and
Cultural Organization.
- Sanoff, H. 2000. **Community Participation Methods in Design and Planning**. USA: John Wiley &
Sons, Inc.
- Hamdi, N. & Goethert, R. 1997. **Action Planning for Cities: A Guide to Community Practice**. n.p.:
John Wiley & Sons, Inc.
- Smart Growth Network. 2009. **Smart Growth for Coastal and Waterfront Communities**. Retrived
March 10, 2014, from <http://www.coastalsmartgrowth.noaa.gov>
- UNESCO Bangkok. 2008. **IMPACT: The Effects of Tourism on Culture and the Enviroment in Asia
and the Pacific: Cultural Tourism ad Heritage Management in the World Heritage Site
of the Ancient Town of Hoi An, Viet Nam**. Bangkok: UNESCO Bangkok
- GmbH, V. n.d. **In the Centre of Luebeck (Mitten in Lübeck)**. Retrived December 18, 2013, from
<http://www.communityplanning.net/casestudies/casestudy008.php>